

Od *Joining the Club* h grotesknosti slovenske adaptacije na neoliberalizem

Zunaj so ostali le tisti, ki so v sebi pred ta dva momenta [tj. reprizo velike vojne igre med leti 1914–1918 in reedicijo velikega anarhičnega triumfalnega ropskega leta 1923– op. avt.] že vzpostavili negativni predznak.

Sebastian Hafner, *Geschichte eines Deutschen*
Deutsche Verlags-Anstalt, München
(napisano leta 1938, prvič objavljeno leta 2000).

POVZETEK: Zgolj negotovo prepričanje in intuicija o tem, da je s slovensko kulturno in znanstveno politiko – pa tudi s politično politiko – nekaj hudo narobe, ne zadošča za prepoznavanje, odkrivanje in odpravljanje subtilnih ideoloških mehanizmov, ki v zadnjem desetletju pospešeno prodirajo v tudi Slovenijo. Gre za sistemski vdor seta mobilizacijskih doktrin, diskurzov in mehanizmov imperialno nastrojenega neoliberalizma domala na vsa področja družbene produkcije in državlanskega življenja (od znanosti, kulture, do prava, umetnosti itn.), ki spodkopavajo temeljne človekove in državlanske pravice in na njihovo mesto kot normativ postavljajo tržno logiko, se pravi, kriterije množičnosti. Avtorica poudarja, da je neoliberalne strategije in njihove dejanske namene najprej potrebno znati jasno prepoznati, da bi se od njih lahko ustrezno ogradili. Neoliberalizem ni niti nujnost niti usoda, je politična motivirana akcija manjšine (elite), ki računa – zavestno ali nezavedno – na učinke svojih implantacij. Članek nudi nekaj mentalnih orodij in kategorij za prepoznavanje neoliberalizma, ter kritično obravnava nekaj njegovih prodorov v Slovenijo, kjer se je ta ideologija »uspešno« ujela s podobnimi preteklimi strukturnimi dispozitivi.

KLJUČNE BESEDE: neoliberalizem, ideologija, denegacija, provinca, psevdointelektualci, Slovenija

1. »We« did it our Way

Nič ni neizogibno, niti neoliberalizem ne. Navsezadnje gre *zgolj za eno* od interesno vsiljenih in prek grobe simbolne uzurpacije univerzaliziranih družbenih reprezentacij, ki si je skozi nasilje ameriškega kulturnega imperializma in pod pritiskom kapitalne logike ter medijske propagande uspela prisvojiti primat pri označevanju družbenih razmerij na svetu. Ta krožeča reprezentacija, ki je – podobno kakor globalizacija – politika in ne usoda (Bourdieu 2002), je v zadnjem desetletju uspela zgraditi simbolni *Great*

Wall neoliberalnega diskurza (Wacquant 2001b), ki so ga slovenski medijci in medijski intelektualci, prežeči na konjunkturke novosti in zaverovani v lastno »posvečeno vlogo« pri njihovi transmisiji in diseminaciji, sprejeli z odprtimi rokami. Za nadaljnje razpečevanje novega, ekskluzivnega diskurza, ki ustvarja pogoje za realizacijo »ekonomskega realnega« in za hlapčevsko streženje komercialnim in trendovskim »zahtevam trga«, so – tudi v Sloveniji – spontano poskrbeli mediji. Neoliberalni avatar, ki je sprožil distribuiranje nove transnacionalne vulgate s tem, da jo je z nezahtevno konvertitsko operacijo preprosto integriral v »nacionalni interes«, je postopoma redefiniral evalvacijske kriterije na različnih – že tako šibko diferenciranih – družbenih poljih. Povsem spontan, nezaznaven vdor neoliberalizma v slovensko politiko in gospodarstvo, prek medijske difuzije pa tudi v znanost in kulturo, je posledica serije motiviranih izbir in odločitev nove »slovenske elite«, ki ji interesna slepota in pomanjkanje orodij za resno družbeno refleksijo ne dovolijo uvideti lastnega početja v vsej njegovi razsežnosti. Ta »nova elita« konvertitov in tržnih mutantov, skupaj s svojo navezo v medijih, kulturi in znanosti, predstavlja »we« v gornjem podnaslovu; toda vprašanje ostaja, kdo smo potem tisti *drugi* »mi«, ki imamo – kdo ve, zakaj? – še zmeraj slovensko državljanstvo, ki še vedno prispevamo v državno blagajno in ki nas specifične samovoljne prilagoditve novoelitnih oportunistov na neoliberalizem pravzaprav (vsaj do neke mere) ne zanimajo, čeprav nas kljub temu zadevajo? Za to državo smo postali diskordantni in neznosni. Medtem ko naturalizacija družbeno škodljive ideološke paradigme – kajti neoliberalizem je prav to in nič drugega – služi le temu, da se zabriše odgovornost za omenjene, same na sebi skrajno reakcionarne in represivne politične izbire in odločitve.

Novi ekonomski, politični in kulturni konzervativizem ima svojo domovino, ZDA, in je bil v Evropo pripeljan *via* Anglija (1. pomenska prekinitev v presaditvi), dandanes pa je pospešeno diseminiran prek anglo-ameriških adeptov, ki so na oblasti v mnogih vidnejših institucijah Srednje in Jugovzhodne Evrope (2. pomenska prekinitev v presaditvi; dejstvo, da so dežele na tem prostoru dobesedno od znotraj okupirane z domačimi apologeti neoliberalne vere ni – in to ne le za nas, ki živimo na tem geopolitičnem prostoru – nič manj pomembno od prvih dveh; v njegovi luči je Vilniška deklaracija zgolj učinek in reafirmacija te ideološke harmonizacije). »V vsaki državi je mogoče najti lokalne intelektualce, ki spontano prevzamejo vlogo "tihotapca" (*passeur*)«, pravi Loïc Wacquant v članku *Penalizacija revščine in vzpon neoliberalizma* (2002, slov. 2003), »ali z blagoslovom svoje univerzitetne avtoritete omogočijo adaptacijo ameriških politik in metod za uveljavljanja zakona in reda v njihovih lastnih družbah«. Problem je, da v Sloveniji praktično ne najdemo drugačnih, integralno odpornih osebnosti, zagotovo pa ta hip – z izjemo Matevža Krivica – ni javne figure, ki bi zastavila svoj potencial, energijo in status, torej intelektualni libido, da bi se zoperstavila metastazam militantnega neoliberalizma.

Neoliberalna ideologija bi bržčas še vedno bila le ena od mnogih ideoloških opcij, ki so dnevno v obtoku, ko bi na sto tisoče, intelektualno sicer letargičnim, a zato statusno toliko bolj lakomnim doksozofom ne omogočala hitrega družbenega vzpona, ne da bi jim za nov vertikalni »uspeh« bilo treba dvakrat treniti z očesom. Ti se novo *avto-oktroiranim* privilegijem ne bodo kar tako odpovedali. Še huje pa je, da visok val

neoliberalnega pustošenja poleg tega pod seboj pokopava vse, kar je v družbeni mreži kritičnega, rezistentnega, pa tudi radikalno drugačnega in družbeno obrobnega (marginalci, revni, brezposelni, imigranti, begunci, priseljenci, homoseksualci, brezdomci idr.). Da je ta brutalni ideološki vektor usmerjen – kakor v omenjenem članku lepo prikaže Loič Wacquant – v dvojno »družbeno deregulacijo«: »v povečevanje kaznovalne in v pokončevanje socialne države«, za prebivalca Slovenije tudi ne more biti povsem tuje spoznanje. V zadnjih desetih letih je bilo kar nekaj kulminacij, ki napotujejo natanko na ti dve funkciji neoliberalizma. Spomnimo se samo na nekaj obskurantističnih političnih posegov v tem obdobju, ki jih pravzaprav lahko razumemo šele v okviru neoliberalizma (kar samo pomeni, da ti posegi niso singularni in punktualni, ampak dejansko del širše sistematizacije »nove« ideologije): na zaostren konflikt v zvezi s splavom in z umetno oploditvijo, na rasistični napad skinheadov na Afričane v Ljubljani, pri čemer so bili skinheadi pod »protektoratom domačega sodišča« oproščeni, Afričani pa kriminalizirani, na intenzivirano diskriminacijo članov Afriškega centra v Ljubljani (oviranje vpisa očetovstva v rojstno matično knjigo RS, problem podaljševanja vize ljudem, ki v Sloveniji živijo več kot 15 let)¹, na oviranje in zavlačevanje pri pridobivanju študijskih vizumov tujih študentov za študij v Sloveniji, na večletno, skrbno vzdrževano² diskriminacijo pri financiranju raziskovalnih projektov na ISH–Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani (ki je privatna institucija brez systemskega financiranja in je zato eksistenčno odvisna prav od financiranja raziskovalnih projektov), na škandalozno obsodbo literata Matjaža Pikala, v čigar romanu se je prepoznal upokojeni miličnik, na represivno zapiranje tujcev in beguncev v domove po Sloveniji (to je tisti ukrep, ki mu Loič Wacquant, po tipologiji sociologinje Claude Faugeron, pravi »zapor zaradi diferenciacije« in služi za »izločanje nezaželenih socialnih kategorij iz družbenega telesa nastajajoče nove Evrope«), na okrepljeno in vse bolj nasilno vlogo katoliške cerkve v javnem življenju, ali – *last but not least* – na škandalozen izbris državljanov in državljanek nekdanje SFRJ, živečih v novi državi Sloveniji, iz državnega registra.

Četudi se zdi, da gre za nekoherenten niz med seboj nepovezanih dejstev in dogodkov, nas spremljanje dozdevno neopaznih dogodkov po svetu in kritičen pretres analogij med njimi, pripelje do tega, da odkrijemo skupni imenovalac navidez razpršenih obravnavanih dejstev. Za omenjeni niz dejstev in dogodkov je skupni imenovalac neoliberalna *forma mentis* s specifičnimi mehanizmi svojega udejanjanja.

V luči spoznanja, da je neoliberalna ideologija prepleten sveženj političnih, ekonomskih, medijskih, kulturnih, akademskih in tudi povsem banalnih, vsakdanjih strategij, ki pod nepremično krinko deklarirane demokratične vladavine izvajajo veliko razredno prestrukturiranje in v družbeno zasnovo vnašajo hudo neravnovesje, je branje tekstov, ki so jih napisali intelektualci in intelektualke z izostreno angažirano držo, ki jo določajo *dignitas*, osebna integriteta in simbolni kapital (akumuliran in redefiniran skozi lasten pogled, ne formalen, prazno referencialen ali kako drugače prilašččen, da bi izpolnil provincialne minimalistične akademske ali birokratske kriterije), sredi *divje misli* spontano razraščajočega se neoliberalizma, *intelektualno in eksistenčno olajšanje*. Osebnostne, vednostne in simbolne kvalitete, ki sem jih omenila, šele omogočajo vzpostaviti, prvič, lokaliziran, reflektiran in pertinenten epistemski horizont, drugič,

neposredno, nedvoumno in argumentirano (ne navidezno, namerno zabrisano ali metaforično ambivalentno) nasprotovanje *doksi* in sleherni miselni skrepenelosti, ki bi utegnila vzpostaviti *rigidne fevd(al)ne meje* v družbeni kohabitaciji, in tretjič, botrujejo znanosti, vredni svojega imena. Taka znanost je vselej reflektivna znanost, torej je – v ostrem nasprotju z »logicističnim dogmatizmom« in »relativizmom« – zmožna misliti konsekvence svojih intervencij in si vzeti čas za spodkopavanje, za dekonstrukcijo socialno konstruiranih lažnih problemov (Bourdieu 2001b). Kritični, dialoški nagovor človeka osvobaja, saj na eni strani razbija opresivno atmosfero »neoliberalnega Novoreka«, na drugi pa bralcu nudi subtilen »interpretacijski okvir, v katerem bo potem znal bolj kritično razpoznavati družbeno realnost«, kakor v predgovoru k *Praktičnemu čutu* Pierra Bourdieuja zapiše Darko Štrajn (2002).

A diskurz rezistence in njegovo učinkovanje na družbo, ki pomenita hkrati intelektualno in eksistenčno olajšanje, še zdaleč *nista preprosta*, kakor tudi *ni preprosta* posameznikova pot do njiju. Četudi integralna drža kritičnega, angažiranega intelektualca v svoji odprtosti in vitalni volji po konkretni civilni intervenciji v realnosti nudi specifičen in precej samoten užitek ob prepoznavi orisov kakega družbenega fenomena in je obenem nujen predpogoj za vzpostavljanje distanc tam, kjer so potrebne, ta užitek prepoznave ali vivisekcije družbene strukture nikakor ni sam sebi namen. Ravno narobe, treba je dodatno zaostri kriterij (posebno v avtoreferencialni in avtarkični provinci, kjer veljajo drastično inverzni kriteriji³): tam, kjer je »kritično mišljenje« ob sklicevanju na priznane kritične avtorje – velikokrat se operira zgolj z imeni brez tekstov in konceptov, nemalokrat pa gre tudi za grobe prilastitve ali celo tatvine idej brez navedbe avtorjevega imena – samo sebi namen, kjer je ritualizirano, meritokratsko ekspanzivno in združeno z motivirano slepoto nosilcev diskurza, ki menijo, da je njihovo plenjenje ali koloniziranje tujih spoznanj legitimno in da zadošča za transfer vednosti, imamo dejansko opraviti z reakcionarno, nekritično in nereflektirano mnemonično sholastiko ali celo s perfidno retorično demagogijo. Oba mehanizma sta vselej simbolno nasilna, saj je služenje gospodujoči viziji zmeraj povezano z destrukcijo sleherne misli, ki ne pristaja na vsiljen okvir. Obstaja strukturna homologija v fiktivni korespondenci z realnostjo med sholastično produkcijo teoretičnih kategorij in neoliberalnim simbolno nasilnim maskiranjem družbenih fenomenov. Dolga, nepretrgana antiintelektualna tradicija v deželah Habsburške monarhije, sloneča na mnemonično–sholastičnem izobraževalnem modelu zapominjanja in predajanja snovi in katere lepa ilustracija je izjava cesarja Franca I. ljubljanskim profesorjem (na ljubljanskem kongresu leta 1821): »Ne potrebujem učenjakov, temveč le pridnih državljanov, in tako mi vzgajajte mladino. Kdor meni služi, mora poučevati, kakor jaz ukazujem. Kdor pa tega ne more storiti ali kdor se ukvarja in nastopa z novotarijami, naj gre, kamor mu drago, ali pa ga dam odstraniti jaz.«⁴, je imanentna samemu slovenskemu šolskemu sistemu še danes, saj nikoli ni bila ustrezno reflektirana. Izjava v svoji zatohli reakcionarni noti mentalno ni daleč od neoliberalnega Novoreka.

Da bi doumeli kapilarne razsežnosti neoliberalizma na nivoju »antropologije vsakdanjega življenja« – in natanko tam jih je treba uvideti, da bi sploh mogli vzpostaviti distance do fenomena – je potrebno najprej izstopiti iz *denegacijskega diskurza*, tj. iz

diskurza, ki obstoj vsega tistega, česar ne razume ali na kar ni pripravljen, preprosto zanika (Bourdieu in Wacquant 1999). Potrebne je veliko zbrane pozornosti in energije, da bi osvojili tista mentalna in konceptualna orodja, ki omogočajo umik iz ideologije in vzpostavitev ireverzibilnih distanc. V pričujoči reviji prevedena članka Pierra Bourdieuja in Loïca Wacquanta nudita pozornemu bralcu nekatera od teh nujno potrebnih orodij. Vendar osvojitve mentalnih orodij sama na sebi ni dovolj; v praksi jih moramo kontinuirano razvijati dalje, jih preizkušati in razvijati njihovo »hevristično kapaciteto v sistematični konfrontaciji z družbenozgodovinsko realnostjo« (Loïc Wacquant, 2001a). Šele nato, ko je prvi boj, ki pomeni prelom s sholastično tradicijo vednosti in prestop v tisti okvir mišljenja, ki mu Pierre Bourdieu pravi *generativen* (produciranje teorije za preverjanje njenega hevrističnega potenciala skozi empirično raziskovanje; Wacquant 2001a) za nami, smo sposobni meriti družbene determinante ideologije, razdalje, aberacije in predvsem večkrat zabrisana nesorazmerja med *modus loquendi* in *modus agendi* (Michel de Certeau). Gre za temeljni razcep v kogniciji vednosti, za vrzel, ki omogoča vdor ideologije *par excellence*, in ki jo Pierre Bourdieu imenuje »hiatus med sholastično in praktično vednostjo«. Ne gre pozabiti, da je tudi nacizem, preden je postal »uradna realnost« oz. »oficialna sistemska ideologija«, dolga desetletja bil reprezentacijski hibris simbolnega nasilja, obrekovanj in podpihovanj, občih mest, klišejev, starih predsodkov, mitov, infantilnosti itn., torej set družbenih konstrukcij oz. reprezentacij, ki so krožile v »javnem mnenju« in intonirale čedaje večjo zatohlost ter s svojim obstojem preoblikovale vrednostni sistem družbe. Skratka, preden so ga mnogi uspeli prepoznati kot sistem, je bil *zgolj opresivna atmosfera*, kakor je pretanjeno opisano v knjigi Sebastiana Hafnerja (Raimunda Pretzela), iz katere sem si sposodila gornji moto.

V prihodnjih odstavkih bom s pomočjo nekaj miselnih kategorij Loïca Wacquanta in Pierra Bourdieuja pojasnila, na kaj merim z opresivno atmosfero in z grotesknostjo nemudne, brezrezervne adaptacije slovenske elite na neoliberalni Novorek in druge represalije neoliberalne politično–ekonomske mašinerije. Še prej pa moram z nekaj odstavki skicirati lastno neposredno soočenje s prečudno skupnostjo, ki je zavrgla znanost, da bi na njeno mesto pripeljala mobilizacijske slogane neoliberalizma, obetajoč si – v značilno amerikaniziranem, rivalskem »intelektualnem« slogu – dominantno vlogo v novem darvinističnem univerzumu.

2. Joining the Club – »Ne, hvala!«

Pred kratkim sem – bolj po naključju kraja in časa kakor zaradi kake visoke intelektualne motivacije – sodelovala na medijsko precej pompozem zborovanju z naslovom *Joining the club* (gre za serijo debat o kulturnih dimenzijah evropskih razširitvenih procesov, ki jih organizira European Cultural Foundation). Že po nekaj intervencijah se je pokazalo, da gre za enega od tistih paroksičnih in vsebinsko povsem anemičnih srečanj, kjer se pokaže nekaj mednarodnih kulturniških in akademskih mandarinov v praznem in nepremičnem (diskurzivnem) mimohodu, »prestizž kraja«, od koder so te »nerazpravljalne predpostavke razprave« lansirane, pa dodatno afirmira njihovo validnost in s tem pripomore k redefiniranju pogleda na kulturno in znanstveno

polje produkcije vednosti skozi vulgarizirano konjunktorno politično prizmo (Bourdieu in Wacquant 2000, slov. 2003). Skratka, nobenega dvoma ni bilo, da gre za paradigmatko, »megleno in kalno razpravo« o novem evropskem »multikulturalizmu« (*Ibidem*). Avtonomija intelektualnega polja je bila z *bricolage* akademskih populističnih gesel, resentimenta »Srednje Evrope« in tržnih sloganov »uspešnosti« v homogeniziranem triumfalnem diskurzu spontano odpravljena, kritični intelektualci nezaželeni oz. nadomeščeni s falango všečnih kimavcev, nenavadno pohlevnih in izjemno dovzetnih za nasilje predsodka in za demagogijo. Kakor Roland Barthes (1975), ki je, kakor pravi sam, slabo prenašal triumfalni diskurz in poniževanje kogarkoli, sem si tudi jaz tedaj zaželela, da bi »se prenesla drugam«, saj sem zelo ostro zaznala, kako se občutje zmage, prestavljeno na raven diskurza, transformira v negativno vrednoto govornice, v aroganco.

Večina referatov na omenjenem srečanju je zvesto *ad maiorem doxae gloriam* uporabljala sintagme novega neoliberalnega slovarja, ki jih omenjata Loic Wacquant in Pierre Bourdieu (2000, slov. 2003) v enem od dveh prevedenih člankov v pričujoči reviji (»globalizacija«, »mondializacija«, »tolerantnost«, »odkritost in zaupanje«, »izključenost«, »kulturalna raznolikost« oz. »multikulturalizem«, »novo evropsko diskurzivno polje« idr.; konstantni topos so bila tudi navidezna in rigorozno zastavljena nasprotja, kakršna so zmagovalec–poraženec, pesimizem–optimizem, pozitivnost–negativnost, uspeh–poraz, politična Evropa–kulturalna Evropa, patriotizem–nacionalizem, avtentičnost–zlaganost, nestrpnost–toleranca, ki uokvirjajo miselno shemo neoliberalne politekonomske doktrine), in k njemu dodala tudi nekaj novih, specifičnih srednje-evropskih diskurzivnih oprijemkov za ohranitev statusa kulturniških mediokritet (anahronistično obujanje »plemenitega patriotizma« kot novega diskurzivnega substituta za nacionalizem, »Srednjeevropci« kot odločilna in homogenizirana kategorija, »psihološko majhne države«, »pozitivno branje kulturnih utopij Balkana«, »povečevanje utopične imaginacije« ipd.), pa tudi šovinističnih prituklin, ki kažejo na globoko travmatizirano, nerazrešeno in samoumevno percepcijo reifikacije ženske v omenjenih prostorih (»she's sweet«, sem slišala arogantno in glasno pripomniti bolgarskega udele, enca, ko je anga, irano nastopila intelektualka, ki je lastna država, Poljska, ni hotela podpreti pri študiju v Franciji, ampak jo je – značilno – obravnavala kot »izdajalko naroda«; dolgotrajno pošiljanje od vrat do vrat za ureditev bivalne vize in za osnovno socialno in zdravstveno zavarovanje je na koncu presekala Francija, ne Poljska).

Med srečanjem je moj kritični zadržek zgolj naraščal in po kakih štirih referatih sem se počutila, kakor da sem na eni izmed doktrinacijskih seans mrežnega marketinga, kjer sodelujoči hrupno in odobravalno ploskajo drug drugemu in je sleherna kritična misel označena za vdor »negativne« ali »agresivne energije«. Nevidna in »spontana« prisotnost sistema je z zatohlostjo napolnjevala seminarsko sobo. Pravi »konstruktivizem« *revividus*, ki si je prisvojil podeljevanje *demokratične legitimnosti*.

Drugega dne se je hitro pokazalo, da marketinški turbointelektualizem v svoji sredi skriva tudi voditelja, pastirja, ki »ima« v lasti ali kar osebno predstavlja *diferencial pomena*. Medijski analitik srednjeevropskega nacionalizma, George Schöpflin, je svoj *gospodarjev diskurz* distribuiral s taktom, zelo precizno in navidez koherentno. Le nekaj je vselej umanjalo: partikularen, konkreten in lokaliziran predmet njegovih definicij in

izvajanj, a kdo od prisotnih, ki so se z velikim trudom izogibali omembe Francije in katere koli od referenc iz francoske bogate serije družbeno kritične misli (od Durkheima, Maussa, de Saussura, Halbwachsa, Canguilhema, Koyréjeja, Lévi–Straussa, Bachelarda, Foucaulta, Bourdieuja idr.), bi opazilo to podrobnost, kdo bi razumel, kaj je Bourdieu mislil z »mehanizmom krožne cirkulacije izbir brez subjekta«?

Formula tega sholastičnega dispozitiva je seveda preprosta, in zato tem bolj fascinantna (če imamo *fanscinans*, po Barthesu, za moment, ki ga navdihne neumnost v obliki spektakla, zadušljivosti ali fantazme; Barthes 1975). Prvak »srednjeevropske« črede in njegova označevalna baterija delujeta vzajemno in komplementarno, dokler jima dispozitiv – vsakemu posebej – zagotavlja udoben družbeni status in temu statusu ustrezno komoditeto, tj. dokler se ideologija ne izprazni. Tedaj se običajno razsuje tudi njeno omrežje, ki ne sloni na so–delavcih, temveč na pri–vržencih. Zaradi skrbi za kohezivnost, ki ni vsebinske, ampak ideološke narave (in je zaradi tega manj konsistentna in nepertinentna) kompendij z nazivom *Joining the club* pogosto organizira srečanja in širi svoje omrežje po Evropi. Vendar je ta dispozitiv, ki prek situiranih, medijsko odmevnih, sicer pa sholastičnih in pokroviteljskih »intelektualcev«, v svoje mreže ujame cel regiment neprofiliranih, vendar pa stremuških in paternalističnih izobražencev (dobesedno, kajti na simpoziju sta bili menda med okoli 30 vabljenimi »intelektualci« navzoči le dve »intelektualki«), ki z njim delijo enako nasilje predsodka in dokse, katastrofalno. Pomeni, da so »mlade« države, ki so se komaj izvile iz enoumja preteklosti, za svojo »reprezentanco« brezumno izbrale novo, tokrat neoliberalno enoumje, pa čeprav pod nalepko demokracije, in s tem postale dedinje in nadaljevalke totalitarne tradicije v novi konjunkturi. Kritični intelektualni potencial je s to redistribucijo kadrov izrinjen na rob, diskreditiran, deklasiran in eksistenčno ogrožen, Evropska skupnost pa je s to ideološko poroko psevdo–intelektualcev pravzaprav sama destabilizirana.

Nekaj besedil za omenjeno srečanje sem v obliki tekstov dobila v roke na predvečer tega, medijsko zelo dobro pokritega dogodka, in reči moram, da sem se ponoči s težavo in precejšnjim odporom prebijala skozi diskurzivno brozgo občih mest in skozi naivno proto–naci retoriko ali bolj zastrte sinkrezije akademskega in političnega diskurza, ki mi je bila ponujena v branje, verjetno z »najboljšim namenom nekogaršnje slabe presoje«, ki je bila v tem, da so nekateri očitno menili, da se bom kot predstavnica »mlade nove države« brez preostanka podredila anticipaciji ubikvitete in se hvaležno pridružila demagoškemu in politikanskemu klubu. Le avtor enega samega teksta (Roulet 2003) je zmožni zavzeti ironično distanco do drugih tekstov in njihovega ideološkega paberkanja in aranžiranja, in po njem nisem imela več moči spuščati se v mentalno močvirje.

Ker so mi ahistorične, demagoške rabe zgodovinsko lokaliziranih in omejenih fenomenov in groteskni diskurzivni hibris občih mest 19. stoletja (organicistična metaforika, avtentiziranje in naturaliziranje družbenih reprezentacij, nacija kot edina podstat kolektivne kohezije, redundantne binarne dileme ipd.), 20. stoletja (politične/kulturne/znanstvene »lige«, »uporabnost oz. aplikabilnost« znanosti, »prizemljitev« in »konkretizacija« raziskovanj, »fertilnost« žensk in sploh sleherne aktivnosti, nacionalna rodnost in »ideologija družine« kot edine oblike bivanja, »zmaga«, »uspeh« itn.) in zgodnjega 21. stoletja (neoliberalni Novorek, ki smo ga že omenili) brez sleherne

refleksije povzročale srh, sem se – na srečanju, kjer je vladalo zatohlo enoumje – odločila spregovoriti nekaj kritičnih misli k temu defileju postanih fraz ter poltronih nastavkov.

K svojem kratkem govoru sem se priglasila z dvigom roke, kar spada v povsem običajen akademski bonton. Toliko bolj me je začudilo, da upoštevanje akademskega bontona ni veljalo za voditelja sekte. Nasprotno, *princeps*, ki je očitno bil delegiran ali samodelegiran, da odloča o tem, kdo se bo »pridružil klubu«, je lahko brez napovedi objektiviral vsakogar zgolj s tem, da se je narahlo dotaknil mikrofona in je v sobi vse utihnilo, na ustih *subprinceps* (izbranimi veljaki institucij Srednje in Vzhodne Evrope) pa so se nenadoma prikazali nasmeški, ki so bili kakor režirani barometri odzivnosti. Ta okameneli prizor je bil ujet v enosmeren tok objektivacije, voditelja sekte si ni upal glasno objektivirati nihče. Kakor da bi bila na srečanju verske sekte in ne na znanstveni instituciji. In ne le to, princepsova objektivacija »Srednjeevropejcev« kot domnevno uniformne kategorije slabo reflektiranih ali nereflektiranih razumnikov, ki po njegovem *en général* in *a priori* ne znajo/ne znamo (?) prepoznavati diskurzivnih strategij, ne vedo/ne vemo (?), kaj je *naturalizacija reprezentacijskih kategorij*, denimo, *organicistične metaforike v diskurzu*, je bila v odnosu do naslovnikov tipizirana in reificirana. O tem, kako postani so ti znanstveni dosežki – čeprav so za mnoge očitno še vedno novost – ni niti potrebno izgubljeni besed, kakor tudi ne gre izgubljeni besed o tem, da je bila cezura med politično korektnim diskurzom črednega vodje in njegovo samonanašajočo se, monološko in paternalistično »praktično razsežnostjo« intervencije, vnebovpijoča (Bourdieu in Wacquant 1992: 30). Kar je dejansko zbuvalo srh, je bila populistična naivnost in zaverovanost klubskih protagonistov v pomembnost lastnih spoznanj, kombinirana s »suverenim« simbolnim nasiljem, tj. z implicitnim šovinizmom in latentnim rasizmom. Kako naj sicer razumemo šokanten Schöpflinov citat (iz njegovega teksta v mapi sodelujočih *Joining the Club*), ki pravi: »V prvi vrsti je zdaj opazno intelektualno okrevanje od Marxistično–anti–Marxistične paradigme. V družbenih znanostih in humanistiki je bila neke vrste fuzija uvoženih zahodnih okvirov s podedovanimi. V bistvu ni več mogoče študirati post–komunističnih dežel brez znanja lokalnega jezika, saj se je kvaliteta domačih analiz dvignila na zadostno raven, da izsili pozornost«?

Jasno mi je postalo, da je – če ta hip obstaja kak kolektivni kohezivni element »Srednje Evrope«, kaka *mémoire partagée* družb, ki živijo na omenjenem prostoru – to prav *habitus neoliberalne internacionale*, ki je v svoje kolesje zagrabil ljudi resentimenta in tiste z izrazito antiintelektualno dispozicijo. Ti so neoliberalno družbeno konstrukcijo ponotranjili in jo zdaj s pomembnih družbenih mest vsiljujejo drugim ljudem. Loïc Wacquant in Pierre Bourdieu (2000, slov. 2003) v prispevku o neoliberalnem Novoreku govorita o *zastrtem diskurzu*, ki je sicer tipičen ameriški diskurz (karakterizirajo ga tri razvade: *grupizem*, *populizem* in *moralizem*), ki pa mu nosilci kulturnega imperializma z nevtralizacijo zgodovinske konceptualizacije skušajo zabrisati partikularne pogoje nastanka in kontekst singularne zgodovinske izkušnje, da bi ga tako lahko naredili za univerzalnega (Bourdieu in Wacquant 1999). Zastrt neoliberalni diskurz pa po mojem mnenju opredeljuje še ena značilnost, ki je nekakšna *kolektivna amnezija*; gre za *multiple odsotnosti*, *ignorance* in *interesno pogojena zamolčanja*, *zabrise*, *damnatio memoriae*,

prikrivanja, prilastitve, tatvine in še za celo vrsto podobnih strategij, ki sproti – kakor brisanci na avtomobilski šipi – brišejo odgovornost in dokazni material nelegalnih in nelegitimnih aktivnosti neoliberalnega kadra. Skupek teh strategij, usmerjenih v čim hitrejšo in čim bolj učinkovito erozijo spomina, predstavlja strukturno značilnost neoliberalizma.

V ta set bi bilo treba ponovno pripeljati vprašanja intelektualne lastnine, tatvine oz. razmerij avtorskih pravic, in jih pravno ponovno kritično artikulirati. Zamegljevanje avtorskih pravic in neoliberalna tehnologija brisanja sledov (tehnološko izpopolnjena *ars oblivionalis*) hodita z roko v roki. S pomočjo »podeljevanja demokratične legitimnosti komercialni logiki« (Bourdieu 1996; slov. 2001) so najprej znivelizirana različno kvalitetna dela oz. so odpravljeni kvalitativni kriteriji; od tu dalje pa je – v očeh privržencev tržne logike – vsakdo lahko avtor česarkoli, saj ta logika razveljavlja produktivno delo in ga reducira na zgolj menjalno vrednost. Neoliberalna značilnost je pedantna skrb za strežbo širšemu občinstvu (spet medijska strategija) in nikakršna skrb za strežbo človekovim pravicam oz. socialni in pravni državi. To pa je že stanje, ki je daleč od *welfare state* (*l'État-providence, države blaginje*). Sloviti primer strategije *copy-paste* pri poročilu Britanske obveščevalne službe o iraškem orožju za množično uničevanje (»Iraq: Its Infrastructure of Concealment, Deception and Intimidation«, im. tudi »Downing Street's report«)⁵, ki naj bi rabil za podlago za vojaški poseg v Irak, je zgolj vrh ledene gore brezsravnih prilastitev in okoriščanj konformistov brez idej in brez ustreznega spoznavnega horizonta (vendar pa z monopolom nad sredstvi selekcije in difuzije informacij), z idejami in miselnim trudom – natančneje rečeno: z instrumentalizacijo idej in truda – tistih, ki so za svoje dobro opravljeno delo in kritičnost nato še »ustrezno kaznovani«: poskrbljeno je, da so – še preden bi utegnili zasejati kritično misel – ustrezno deklasirani, obrekovani ali celo družbeno stigmatizirani.⁶

Amnezični mehanizmi delujejo na različnih nivojih (marsikdaj bi lahko govorili tudi o fiksirani *denegacijski razsežnosti* neoliberalnega diskurza), med katerimi pa je treba za začetek pudariti dva: mednarodno, nadnacionalno obliko delovanja in nacionalno, družbi notranjo obliko delovanja. Na eni strani – in tu merim na mednarodne simpozije in konference – gre za poskus zabrisa *tradicije kritične misli* (daleč najbolj elaborirane in sistematizirane v Franciji; zaradi tega dejstva se ta izriv pogosto dogaja z zabrisom *francoske produkcije en gros*), ki izhaja iz temeljnih pridobitev razsvetljenjstva (temeljne človekove pravice, politična svoboda, odprava suženjstva, pravica do izobraževanja itn.), pa tudi tistih posameznikov iz drugih jezikovnih tradicij, ki iz razsvetljenjskih spoznanj črpajo spoznavni aparat in orodja za svoje raziskave. Po 11. septembru in po francoski politiki neodobravanja napada na Irak, se je ta predsodek, lahko bi ga označili kar za *antirazsvetljenjski topos*, spontano zlil z odkrito frankofobijo. Predsodek je – in to je značilnost večine predsodkov – hudo star (njegovi mentalni nastavki so starejši od francoske revolucije) in je za mnoge odjemalce normativen. Zadnji dve stoletji je latenten v b– in c– ali n–ti znanstveni, kulturni in esejistični produkciji različnih tradicij (posebno močen je v anglofoni tradiciji, kjer predstavljajo avtorji z referenčnim aparatom, v katerem so skupaj originalna dela angleških in francoskih avtorjev, pravo dragocenost; v veliki večini anglofone produkcije francoskih referenc sploh ni, ali pa je ta citirana in elaborirana

in second hand form, prek velikokrat spornih angleških prevodov, ki reproducirajo vernakularna obča mesta in nimajo nobene ustrezne korepondence z originalnim besedilom). Dejansko pa tu ne gre za kako »francoskost«, nacija seveda ni in ne more biti dejanski temelj izključevanja, lahko pa je sklicevanje nanjo odličen manipulativni instrument – a še to le v svetu, ki je ujet v nacionalistično reprezentacijsko matrico. Kar je namenjeno za odstrel, je – za avtorje b–, c– in n–tega ranga različnih diskurzivnih žanrov, ki so »naravni« zavezniki neoliberalizma – skrajno neprijeten obstoj integralnega in pertinentnega kritičnega mišljenja (ne glede na nacionalnost nosilca ali nosilke), ki se ni pripravljeno kar tako vdati pod pritiskom kapitala in tudi ne umakniti ali podrediti se ne novi ne kaki drugi doktrini. Nasilje antiintelektualnega predsodka (ki je pravzaprav kolektivno podedovan antirazsvetljenski predsodek) je tu sekundarno nanešeno na topos nacionalnosti. Zares pa bi bilo treba debato prenesti na vsebinsko raven intelektualnih pertinenc in kritičnih argumentacij (mimo sleherne nacionalne zaveze, razen banalne realnosti, da človek pač nekje živi in v tem okolju tudi deluje, dokler je pač to mogoče). Vendar je prav ta nivo (argumentiranja, konkretne konfrontacije) tisti, ki se mu mora tipičen neoliberalni (medijski) intelektualec za vsako ceno izogniti, saj je odsotnost sleherne zares spoznavne razsežnosti (odtod v antiintelektualnih krajih sovražstvo do javne in glasne polemike) nujen predpogoj za uspešno delovanje ideologije. Vzporedna izogibanju ali celo pregonu intelektualcev, ki na bizarno odsotnost kritičnih avtorjev v trenutnih mednarodnih diskusijah glasno opozarjajo, je zatajitev in ignoranca »notranjih« kritičnih intelektualcev v »domačih« okoljih. Če ob stiku s kritičnim intelektualcem iz tujine psevdo–intelektualci lahko upajo na to, da tako ali tako nima dejanske možnosti, da bi interveniral v njihovo konkretno realnost (in tako njihovi partikularni privilegiji in običajno uzurpiran status niso ogroženi), pa je to nemogoče ob stiku z »notranjim« kritičnim intelektualcem. Tega je tako treba deklasirati in onemogočiti, zasesti je treba mesta, preden take osebe pridejo do njih, nanje postaviti režimsko zveste in servilne ljudi. S to simultano dvojno eliminacijo kritičnosti: *na mednarodnem nivoju* – zabris tradicije kritične misli francoske tradicije in podobnih delov drugih tradicij, in *na nacionalnem nivoju* – odprava »notranjih kritičnih sovražnikov«, je ustvarjena lažna kontinuiteta *of the right thing*, da bi nato lahko sledile *multiple substitucije*, ki s pikolovsko natančnostjo skrbijo za brisanje kontekstov in sledov »oblasti neprilagojenih« političnih akcij in prek domiselnih oblik *damnatio memoriae* nadomeščajo kritične intelektualce s psevdo–kritičnimi intelektualci (ki so za politično–ekonomsko neoliberalno oblast sprejemljivi, saj je njihov, sem ter tja nekoliko namrščen, a vselej »konstruktiven« diskurz le neobvezna maska za prilagojenost ideologiji ipd.).

Skratka, pod pokrivalom »kulturne raznolikosti«, ki so jo imeli udeleženci srečanja *Joining the club* polna usta, je dejansko potekala tiha uniformna konsolidacija, ki je kričala svoj »MI« – »*NOUS de journaliste, voire d'homme de gouvernement*« – kakor je opazil Daniel de Roulet (2003). Temu »NOUS« se morebiti dva, trije ali štirje udeleženci simpozija nismo ne mogli in ne hoteli prilagoditi. Res je, da nisem poslušala čisto vseh referatov, vendar v času moje prisotnosti nista bila niti z eno besedo omenjena ne neoliberalizem in ne neoliberalna ideologija. Dati stvarjem *prava imena* je temeljni mehanizem kritične misli, ki je daleč, daleč od pompoznega »kulturnega ekumenizma,

provincialnega kozmopolitizma in ekonomskega fatalizma«. Dobro je, da se s temi mislimi dotikamo realnosti, četudi je ta realnost reprezentacija inteligentne, kritične manjšine.

3. Slovenski zdrs v neoliberalizem

Vednostna hierarhija ni vselej – posebej ne v nekdanjih komunističnih deželah Centralne in Vzhodne Evrope, pa tudi tam ne, kjer obstaja močna antiintelektualna tradicija državne birokracije – v sorazmerju z akademsko hierarhijo. Kolikor manj je v družbi kognitivnega oz. v samem temelju družbeno kritično zasnovanega mišljenja, tem večja je nevarnost, da nad vsemi drugimi možnostmi prevlada zgolj ena sama, normativna družbena reprezentacija. Provincialna mentalna strukturacija, kakršna je npr. slovenska, se je oblikovala skozi zgodovinski proces in ima svoje strukturne specifikke, ki jih tukaj ne moremo podrobneje pojasnjevati, vendar pa jih vseeno lahko na kratko skiciramo. Z enim pojmom, ki je površen in še zdaleč ne pokrije vseh specifik in partikularnih aberacij, bi lahko družbeni dispozitiv označili s Tönniesovim konceptom *Gemeinschaft*. Najprej gre za to, da je okvir kolektivne memorije, ki je stoletja dolgo zamejeval mišljenjsko strukturo provinc Habsburške monarhije (med njimi tudi Kranjske, Štajerske in Koroške, ki danes sestavljajo slovensko avtoreprezentacijo), verovanjski, pastoralni okvir in da se znotraj njega nikdar ni uspela razviti radikalno drugačna družbena reprezentacija (kljub razsvetlenskemu krogu okoli Žige Zoisa in prizadevanjem nekaterih posameznikov, denimo Kuralta in Linharta, da bi vnesli v deželo bolj svobodno misel, je bilo na ravni splošne recepcije, prek politične regulacije in sistema izobraževanja, spontano poskrbljeno za deklasiranje vsakogar, ki je kazal znamenja za obuditev, razširjanje ali nadaljevanje razsvetlenske misli). Edina institucija z dolgo kontinuiteto transmisije mentalnih vzorcev je bila (in je še danes, celo močno okrepljena) katoliška cerkev, kar pomeni, da ji je kot edini stabilni instituciji uspelo imponirati lastni mentalni vzorec in tako hegemonizirati družbo. Prek močne baročne pobožnosti v 18. stoletju in klerikalnega angažmaja na strani nacionalizma v drugi polovici 19. stoletja, je verovanjsko organizirana diskurzivna normativnost, temelječa na »spodobnosti« oz. »hipokriziji«, »tehtnosti«, »ubogljivosti«, »ponižnosti«, »prilagodljivosti«, »srenjskosti«, »nesekulariziranosti« in »neavtonomnosti«, »pregonu nevernikov in tujcev« postala edina sprejemljiva *forma mentis*. Zaradi šibko razvite oz. skorajda nerazvite javne sfere, ker ni bilo nobene globoko subverzivne in kritične misli, se nikdar ni uspel izoblikovati institucionaliziran kritični diskurz, tako da je dandanes stanje – če za primer vzamemo npr. znanstveno terminologijo – v humanistiki in v družbenih znanostih pravzaprav porazno nediferencirano. »Znanstveni diskurz« je še zmeraj – in to celo ostantativno – bliže *common sens* kakor kaki kontinuirani konceptualni elaboriranosti.⁷ Oznako dobre in kvalitetne znanosti imajo lahko razumljiva besedila in preprosto spisani teksti, njihovi avtorji so slovenski akademiki. Institucija, ki bi morala spenjati notranjo hierarhijo vednosti, je torej povsem populistična. Težko si je predstavljati, ne samo to, kdo – celo od Slovencev – ima tako pauperiziran kriterij, da bi hotel biti v njihovi družbi, temveč tudi to, kakšen je kriterij za reprodukcijo vednosti in na kaj se opirajo meritve znanstvene ekselentnosti v deželi.

Tu smo označili le segment precej groteskne družbene geneze specifične provincialne mentalitete, vendar je tisto, kar v tem družbenem dispozitivu vidimo, indikativno: še pred grobim vdorom neoliberalizma kaže provincialna in konzervativna mentalna struktura določeno sistemsko analognost mehanizmov provincialnega mišljenja s kasnejšim neoliberalnim (verovanjska struktura, sholastična transmisija vednosti, kozmetiziranje družbenih problemov, izbris kritične misli oz. globoka antiintelektualnost, diktatura mediokritet, spontana podrejenost institucionaliziranim razpečevalcem diskurza, zavračanje tujcev ipd.). Temu je treba prišteti še lastninsko in kapitalsko frustracijo dedičev socializma; prejšnji sistem je preprečeval divje grabljenje kapitala, nova kapitalska logika pa je dobesedno sprostila vse zavore v zvezi s tem. S pomočjo naštetega lahko bolje razumemo precej neopazen *glissement* v neoliberalizem, se pravi, skorajda neproblematiziran zaseg njegovih strategij in takojšnjo, pravzaprav refleksno prilagoditev na novo ideološko shemo. Grotesknost te samodejnosti je komaj verjetna: grobi mentalni kalup je ostal enak, unifikacijski, pastoralen in normativen, le njegovi novi nosilci so nenadoma dobili priložnost, da si na hitro prigrabijo status in kapital. Kako močan je še zmeraj odpor do kritične in v temelju subverzivne misli, kaže med drugim tudi to, da je pred nedavnim mednarodno ugleden slovenski zgodovinar v nekem pogovoru z menoj celo zanikal obstoj sleherne ideologije, češ, da je »čas ideologij mimo«, ne zvedajoč se dejstva, da je kot nosilec denegacijskega diskurza sam pravzaprav idealno mesto za vpis ideologije. Zdi se, da je velik del znanosti na Slovenskem še v predznanstveni fazi.

Hitra transformacija iz pokrajinske enote, sestavine večjega teritorialnega in družbenega kompleksa (Jugoslavije), v samostojno državo, ki je *ad hoc* postavila lasten državni aparat in čez noč izumila »novo kulturno, znanstveno in politično elito«, je že obstoječi reakcionarni inverziji vrednot dodala še inverzijo družbene redistribucije kadrov. Kritične ljudi in intelektualce je tako danes treba iskati zunaj establishmenta in na robu družbenih institucij, nekatere celo zunaj Slovenije. V deželi zgodovinsko niso bili izoblikovani pogoji za kritiko kot institucijo, torej ni strukturnega mesta za kritične intelektualce, ki so prisiljeni ostati posamezniki oz. posameznice; posamezniki oz. posameznice pa so premalo, da bi sprožili spremembe (potrebna bi bila učinkovita zaveza, družbena mreža, ki bi šele ustvarila strukturno mesto, kraj glasnega, kontinuiranega in nepopustljivega oponiranja oblasti in vladajočemu ne-mišljenju *hic et nunc*). Kakor drugod, se tudi v Sloveniji povečujejo socialne razlike in nova »kulturna raznolikost« tudi tukaj, kakor pravi Daniel de Roulet, novim »bogatim omogoča zadovoljevanje nenasitne potrebe po eksotizmu«, medtem ko je za reveža le še »strategija tolažbe« (Roulet 2003).

Kmalu po osamosvojitvi Slovenije (1992) je bilo iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije (RSP) nezakonito oz. protiustavno izbrisanih prek 18.305 državljanov, po izvoru iz drugih republik nekdanje Jugoslavije⁸, ki si dotlej niso uredili slovenskega državljanstva, čeprav so imeli stalno bivališče v Sloveniji (nekateri od *izbrisanih* so se v Sloveniji tudi rodili).⁹ S tem nezaslišanim primerom, ki povsem neposredno kaže na takojšnjo in očitno povsem samoumevno adaptacijo nove slovenske neoliberalne elite na konjunktorno ideologijo (kombinacija nacionalne zaostritve in pregona tujcev oz. »zapiranja zaradi diferenciacije«), se pokaže, kako malo rezistence

je sposobna elita, ki se rada postavlja z videzom demokracije, dejansko pa imamo že takoj ob njenem nastopu na oblast opraviti z brutalno oligarhijo in njeno penalizacijsko oz. kaznovalno državo.¹⁰

Seveda gre, kakor ugotavlja tudi Jelka Zorn v raziskavi o vsakdanjih izkušnjah izbrisanih ljudi, za sistematično kršenje oz. za zavestno in preračunano politiko¹, katere »prva kršitev je bil sam izbris iz RSP, z njegovo implementacijo v praksi pa so mu sledile še druge, od primera do primera različne kršitve pravic in značilno poniževalno vedenje uradnih oseb do "novonastalih tujcev"« (Zorn 2003).

Tudi ta primer sodi k neoliberalni politiki slabljenja aktivne vloge politike in ignoriranja dejanskih problemov (omenila sem že *multiple odsotnosti, ignorance in interesno pogojena zamolčanja*²). Molk neoliberalnih politikov ob temeljnih vprašanih človekovih in državljskih pravic je nedvoumna strategija, ki skuša ustvariti vektorski niz, kontinuum ne-dokaznega materiala (nobenih izjav in nobenih pisnih dokazov), poganja pa jo naivno upanje, da bo to ravnanje kmalu pozabljeno³ (ne pozabimo, da je *tehnika hitre pozabe* mehanizem, ki so ga sofisticirali in ga eksploatirajo prav mediji, oporniki neoliberalizma). Zakonska vrzel, ki se je začela z zavrnitvijo amandmaja k 81. členu zakona o tujcih leta 1991, je bila ideološko-politično motivirano vzdrževana. Politična ravnodušnost do ljudi, ki jih »neustavni« zakon zadeva, se nadaljuje tudi pri reševanju problema: tudi predlog zakona o *izbrisanih*, kakor pravi Matevž Krivic, prvič, »v celoti ignorira najpomembnejšo točko odločbe ustavnega sodišča, namreč da je bil leta 1992 nezakonito odvzet status vsem 18.305 ljudem in ga je torej treba vsem tudi vrniti«, in drugič, »notranje ministrstvo je v predlogu zamolčalo vse tiste točke odločbe ustavnega sodišča, ki državi nalagajo, da v zakonu uredi vse možne položaje, v katerih so se ljudje znašli zaradi nezakonitega izbrisa«⁴.

Pravni proces v zvezi z *izbrisanimi*, ki še ni pripeljal do rešitve, je pred kratkim doživel eno od spontanah neoliberalnih kulminacij, ki odpravljajo socialno in pravno državo: zunajparlamentarna Stranka slovenskega naroda (SSN), ki ji je programsko imanentna zaostrena politika do tujcev, je začela zbirati podpise za referendumsko pobudo za vložitev zahteve za razpis zakonodajnega referenduma v zvezi z *izbrisanimi*. Referendum naj bi preprečil povrnitev odškodnine iz državljskega registra izbrisanim ljudem (argumenti ljudi, ki so pobudo podpisali, so bili pretežno ekonomski). Ne le, da gre za skrajno politično perfidnost, pri kateri avtomatizirano poteka delovanje v smeri: kapital *versus* temeljne človekove pravice oz. kapital *versus* pravna država, kaznovalna država *versus* socialna država, ampak so celo prizadevanja sicer precej osamelih ljudi, ki hočejo ohraniti *dignitas* pravne in socialne države (med njimi sta v prvi vrsti omenjenega primera nekdanji ustavni sodnik Matevž Krivic in Neva Miklavčič Predan) percipirana kot družbeno *nadležna privatna podjetja*, oni sami pa kot *kverulanti*.

Inverzija je torej domala popolna tudi v Sloveniji. K njej dodatno pripomoreta dve novi vrsti neoliberalnega uradništva, ki jih omenjata Bourdieu in Wacquant (2000, slov. 2003) in sta postavljeni v sij neoliberalnih žarometov zadnjih let: *uradnik-ekspert* in *piarovec* (avtorja prevedenih tekstov drugemu pravita »vladarjev komunikacijski svetovalec«). Oba sloja *nuvorišov* oz. birokratske noblese in njihove prijeme tisti, ki z mednarodnimi referencami, s tujimi priporočili in seveda s kritično zastavljenimi projekti

zaman kandidiramo na ministrstvu za kulturo in ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, poznamo prav od blizu. Verjetno pa tudi drugim smrtnikom ni potrebno posebej omenjati delirija formalizmov in množenja irelevantnih tehnokratskih zahtev, ki so očitno glavna skrb vseh slovenskih ministrstev zadnjih nekaj let. Pojav bolj ali manj (ne)spretnih, a zato nič manj učinkovitih mediatorjev *občih mest*, ki toliko časa žvrkljajo *zdravo pamet*, da ta dobi videz *zrelh* ali *tehtnih* političnih odločitev, domnevno naslonjenih na znanstvena dognanja, v resnici pa na pogrošno opravljene televizijske statistične sondaže, tudi ni kaj novega (Urad za informiranje pri slovenski Vladi je odličen zgled za to novo alkimijo in je pravzaprav neposreden izvir lokalnega neoliberalnega Novoreka). Cilj vseh teh čistunskih naprezanj je onemogočiti intervencijo radikalno drugačne, kritične misli v vsiljeno reprezentacijsko realnost neoliberalizma; vdor realnega bi namreč lahko celotno kompozicijo postavil v novo luč, raztopil dokso in podoba ne bi bila niti najmanj prijetna za avtoritarne agense režima.

V Sloveniji je kar nekaj glasnih brezobzirnih promotorjev *american way of life*, ameriških kulturnih praks in pri priči učinkovite tržne retorike, ki z »ovčjim entuziazmom« (Bourdieu in Wacquant 1999: 43) in z občasnim ščepcem psevdokritičnosti, zapakiranim v udomačenem »zastrem diskurzu«, še vedno, četudi nekateri z nekoliko manj zagona kakor pred leti, promovirajo postani *american dream*. V stilu neoliberalne logike je, da so mnogi od njih prav iz te dekontekstualizirane transplantacije naredili kariero in danes odločajo o pomembnih kulturnih in znanstvenih vprašanjih. Prav ti, s polnimi usti »individualne odgovornosti«, ki je zgolj drugo ime za »kolektivno neodgovornost in merkantilni egoizem«, so »običajno nominalno akademiki, v realnosti pa svoj čas zapravljajo za pisanje površnih kolumn, uvodnikov in vlačugarskih orisov, ki se pojavljajo na radiu, televiziji, ki so povsod, da bi diskutirali vse vroče teme, celo in še posebej tiste, za katere nimajo nobenih specifičnih kompetenc. Z medijskimi muhami in s političnimi zahtevami skačejo od "družbenega problema" k "družbenemu problemu", ne da bi se kdaj vprašali, kako, od koga in s kakšnim namenom je bil tak in tak fenomen, denimo, "nasilje mladine" ali "ilegalna imigracija" konstituiran kot predmet kolektivne zaskrbljenosti in javne intervencije« (Wacquant 2001b). Gradnja »jezu rezistence« ali »valoloma odpora« proti neoliberalizmu, za katero Pierre Bourdieu in Loïc Wacquant (2000, slov. 2003) predlagata komplementarno in kontinuirano delovanje na treh nivojih (na ravni besed in diskurzov, na nivoju sodnih politik in z ustvarjanjem povezav med aktivisti in raziskovalci na mednarodni ravni), je dolgotrajen proces preciznega odstranjevanja mrtvih predelov diskurzivnih in družbenih praks, ki ne temeljijo na solidarnosti skupne družbene blaginje, ampak na surovi eksploataciji materije in sočloveka. Neoliberalna »transmutacija« (Bourdieu 2000, slov. 2003), se pravi, dekontekstualizacija oz. nevtralizacija specifičnega zgodovinskega konteksta zato, da bi fenomen, ki iz njega izhaja, tudi v drugih okoljih mogli prikazati kot »splošen« ali celo »univerzalen«, je nevarna operacija neoliberalne instrumentalizacije. Takoj vidimo, da gre za izrazito ahistoričen moment, ki ima veliko več možnosti za uspeh v družbah, ki jih določa šibko zaznavanje zgodovinskega čuta (in Slovenija spada prav med te, saj kronološko nizanje dejstev in vektorska zgodovina, ki prevladujeta v slovenski zgodovinski produkciji, nimata prav nič opraviti z razumevanjem zgodovinske

notranje intelegibilnosti v času samem). To transmutacijo določa logika, ki je, kakor pravi Pierre Bourdieu (*Ibidem*), hkrati »epistemološka in družbena«, kar pomeni, da je predpogoj za njeno učinkovito delovanje to, da je družbeno spontana in da je videti naravna. In s tem nismo daleč od dognanja, da mora ta način surovega in brkljavega delovanja biti družbi, ki zdaj z njim operira, lasten že od prej. Torej strukturno imanenten družbeni matrici (kar pa spet ne pomeni, da je neodpravljev za vekomaj). Ko smo govorili o podobnostih med neoliberalno ideologijo in provincialno mentaliteto, smo hoteli opozoriti prav na te strukturne nastavke, ki pomagajo razumeti, zakaj se je v Sloveniji zgodil groteskni ples neoliberalizma, ki krči prostor delovanja civiliziranim državljanom. Dekonstrukcija neoliberalizma ni lateralen ali postranski popravek nekakšnih neprilagojenih intelektualnih upornikov, kakor bi agenti konzervativne »akademicizirane sociodiceje« v Sloveniji in drugje radi videli in prikazali. Ko s kritičnim mišljenjem »raztapljamo dokso«, gre za obrambo temeljnih znanstvenih in kulturnih pridobitev zadnjega stoletja, med katerimi je bistvena in neodtujljiva pridobitev avtonomije znanstvenih in kulturnih polj produkcije (čeprav v Sloveniji nikdar ni bila v celoti izpeljana, to še zdaleč ne pomeni, da se zanjo ni treba še naprej boriti, ravno narobe – do nje mora priti, če naj znanost v Sloveniji sploh tako imenujemo). Kljub temu, da je v neformalnem večernem pogovoru švicarski udeleženec *Joining the club* pripomnil »tu se ne splača niti govoriti, saj pravzaprav ni nikogar, ki bi sploh kaj slišal«, sem prepričana, da je edino ustrezno orodje proti zvijačam »globalizacijskih« trendov, neoliberalne dominacije prav glasna, nedvoumna in neposredna kritična govorica. Njena »brezobzirnost«, ki se ne umika in ne kloni pred »žabami v močvirju, ki se pokažejo na dan, ko kdo brska po barju«, kakor bi rekel Karl Kraus, je v rokah kritičnega intelektualca seveda vrlina, ki bi morala zdrobiti v prah neoliberalno devalvacijo temeljnega civilizacijskega dokumenta človeštva: človekovih pravic.⁵

Zahvala

Zahvaljujem se recenzentu in Dragu Rotarju za pozorno branje zgodnejših verzij članka.

Opombe

1. Več o tem v prispevku Alenke Janko–Spreizer: Ustanovitev *Odbora za znosno državo* in tiskovna konferenca/Establishment of the *Committee for a Tolerable State* and the Press Conference. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1–4: 354–377.
2. Eksperti na ministrstvih (gre za Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in Ministrstvo za kulturo) si nekaterih znanstvenikov in znanstvenic na tej instituciji niso uspeli podrediti s kriterijem homogeniziranega konstruktivističnega mišljenja, ki naj bi veljal odslej in po katerem naj ne bi več producirali družbeno kritičnih spoznanj (nekateri med njimi smo bili v teku nekega nesramno podfinanciranega projekta celo poklicani na »ustrahovalni« pogovor ob kavi). Kaznovanju in pregonu kritičnih intelektualcev s tem, da jih je ministrstvo odrezalo od eksistenčnega vira, so se poleg birokratskih ekspertov pridružili tudi tisti psevdo–kritični intelektualci, ki jih jim je izpolnjevanje nepopisno neumnih recenzentskih formularjev predstavljalo priložnost za »znanstveno« diskvalifikacijo dozdevnih tekmecev (medtem ko je 25. maja 2000 Pierre Bourdieu z osebnim pismom podprl javen boj redkih posameznikov na ISH proti diskriminatorni in korumpirani politiki v slovenski znanosti). Za ponazoritev

- tega delirija glej objavo izpolnjenih recenzentskih formularjev s kratkim komentarjem Draga B Rotarja: *Dementia militans. Monitor ISH*, letn. IV, št. 1–4: 378–395. Tudi prispevek Vlada Kotnika: Raziskovati opero in misliti državo (Odperto pismo Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije)/To Research opera and Think State (An Open Letter to the Ministry of Culture). *Ibidem*: 366–377. Vsi prispevki so dvojezični (v slovenščini in angleščini).
3. O zgodovinski genezi multiplih odsotnosti in inverzije vrednot na Slovenskem in sprevrnitvi celotnega družbenega sistema ob prehodu iz slovenskega provincialnega v državni okvir glej Kramberger, 2002.
 4. Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva. Klasika in romantika 3. Maribor: Založba Obzorja, 1969: 8.
 5. Pokazalo se je, da so si uslužbenci Britanske obveščevalne službe pri pripravi poročila o iraškem orožju za množično uničevanje, ki naj bi služilo kot podlaga za vojaško intervencijo v Iraku in ki naj bi ga sestavili na podlagi zaupnih virov Britanske obveščevalne službe in diplomacije, s preprosto operacijo *copy–paste* prilastili intelektualno delo znanstvenika–raziskovalca pri *Center for Nonproliferation Studies* v kalifornijskem Montereyu, Ibrahima al-Marashija. Njegove raziskave so bile objavljene v dveh člankih revije MERIA (*Middle East Review of International Affairs*). V poročilu z *Downing Street* so identične napake kakor v originalnih avtorjevih člankih, poleg tega pa je Marashi uporabljal vire iz leta 1991, potemtakem poročilo ne more podajati novega stanja. Ni nezanimivo niti to, kakor zapiše Barry Rubin (urednik revije MERIA), da se je Tony Blair opravičil Marashiju, ne pa tudi reviji, iz katere so bili teksti plagirani.
 6. Glej tudi Taja Kramberger: *De reductione litteraturae ad flagitium. Monitor ISH*, letn. IV, št. 1–4: 396–419.
 7. Značilen je primer, da je pred dobrim letom urednica založbe Studia humanitatis (Neda Pagon) brez vednosti in sodelovanja s prevajalcem Halbwachsove knjige *La mémoire collective* (Dragom B. Rotarjem) temeljni koncept v knjigi preprosto terminološko prilagodila trgu. Škode za polje vednosti, ki se je razprla s to surovo in diletantsko gesto, ni mogoče niti izmeriti, saj ni le trenutna, temveč bo onemogočala konceptualno elaboriranje tudi prihodnjim generacijam. V neskončno bednih pogojih za razvoj intelektualnega dela v že tako omejenem kontekstu, kakršen je slovenski, je treba razumeti tudi to, da gre pri prevodu Halbwachsa sploh za prvi prevod kakega resnega dela o kolektivni memoriji v Sloveniji. Torej je »pionirski koncept« (pravzaprav se temu ne da več reči koncept) Halbwachsa prišel k nam prek populistične degradacije.
 8. Podatek je notranje ministrstvo podalo ustavnemu sodišču (sicer je bil objavljen *Delu*, 10. aprila 2003, Jana Taškar: Izbrisani nič več izbrisani).
 9. Ministrstvo za notranje zadeve je 26. februarja 2003 izbrisalo iz RSP posameznike in posameznice, ki so v Sloveniji sicer imeli stalno prebivališče, niso pa bili vpisani v slovensko republiško knjigo državljanstev, leta 1991 in 1992 pa niso pridobili državljanstva po 40. členu zakona o državljanstvu RS. Za *izbrisane* je tako stopil v veljavo zakon o tujcih, ki je izničil vse njihove dotlej pridobljene pravice, vključno s stalnim bivališčem, pravno pa so tako bili izenačeni s tujci, ki so prvič stopili v Slovenijo. Podrobneje o tem Zorn 2003 in Dedić 2003.
 10. Nad katero se je pred kratkim pritoževal celo sam direktor policije, češ da se policiji nalaga preveč delovnih področij: kjer sta nekdanji bili pristojni za delovanje socialna in zdravstvena služba, se zdaj skuša uveljaviti pristojnost policije.
 11. O motivirani politiki preganjanja »tujcev« priča tudi predlog amandmaja k 81. členu zakona o tujcih, ki ga je leta 1991 predlagala Metka Mencin, (poslanica LDS). Izvršni svet se je še

istega leta do njega opredelil pozitivno, vendar amandma ni bil sprejet. Amandma k 81. členu zakona o tujcih se je glasilo: »Državljanom SFRJ, ki so državljani druge republike in ne vložijo zahteve za državljanstvo Republike Slovenije, imajo pa v Republiki Sloveniji na dan uveljavitve tega zakona prijavljeno stalno prebivališče ali so v njej zaposleni, se izda dovoljenje za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji.« Po dobrih osmih letih, 1999, je to vprašanje nenadoma spet postalo aktualno, ker je ustavno sodišče opazilo, da je 81. člen zakona o tujcih neustaven. Aprila 2003 je ustavno sodišče razveljavilo protiustavni zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ, ker jim od 26. 2. 1992, ko so bili izbrisani iz RSP, ni priznaval stalnega prebivanja v Sloveniji. Zakon državljanom nekdanje SFRJ ni urejal pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje v Sloveniji. Zaradi tega so bili ti – kot že rečeno – obravnavani kot tuji in je zanje veljal ukrep prisilne odstranitve tujca po zakonu o tujcih.

12. Še en lep primer: ob skrajno kritičnem poročilu Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti o stanju v Sloveniji, je državni sekretar ministrstva za notranje zadeve na televiziji mirno zatrdil, da poročilo Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti ni *nič posebnega*. Neprestano povečevanje nadzora nad slehernikom in obenem popolna brezbriznost ob odvzemu njegovih človeških pravic, se torej spontanim transmitterjem neoliberalne politike ne zdita »nič posebnega«.
13. Tega se dotika uvodnik Janija Severja v *Mladini*, 21. julija 2003, »Marsikaj je sicer objavljenega, a vendar bolj na koncu in mimogrede, kot da se o vsem skupaj najraje ne bi pogovarjali. Kaj šele da bi spregledali, kako velik je obseg nestrpnosti, ki je pripeljala do fenomena izbrisanih. Lažje je pozabiti, kar je bilo storjeno. Slovenci že ne morejo biti krivi rasizma. Mogoče malce nestrpnosti. Predvsem do južnjakov. Ampak menda v mejah normalnosti. Tiste normalnosti, ki kot izgovor za nepopravo krivic jemlje višino odškodnin. Molk. Predvsem molk politikov pomeni jasno izraženo podporo tem fašizmom. Še varuh človekovih pravic glede izbrisanih ni najbolj glasen. Ima pač veliko drugega dela. Predsednik države dr. Janez Drnovšek, predsednik državnega zbora Borut Pahor in predsednik vlade Anton Rop so več kot mirni. Nič ni pretirano narobe. Enemu odstotku prebivalstva države, ki jo predstavljajo in vodijo, so bile odvzete temeljne pravice. Brez sodbe. Fantomsko. Po volji brezimnih upravljalcev državnega aparata. Ampak kaj bi to. Saj tako ali tako niso Slovenci. In kar je najbolj žalostno, opozicija je glede tega vprašanja še nestrpnejša. Rasistična deželica. Kaj hočemo.«
14. Povzeto po STA, Ljubljana: 20. julij 2003. Matevž Krivic je tudi prepričan, da je predlog zakona prevara in poskus zavajanja poslancev in vlade s strani notranjega ministrstva.
15. Karl Kraus: Poslednji dnevi človeštva (izbor tekstov Karla Krausa Karl–Markus Gauss in Ludwig Hartinger, v slovenskem prevodu Janeza Gradišnika). Ljubljana: Slovenska matica: 7.

Literatura

- Barthes, Roland (1975): Roland Barthes par Roland Barthes. Pariz: Éditions du Seuil. (izbrani odlomki v slovenskem prevodu Taje Kramberger in Draga B. Rotarja, Roland Barthes o Rolandu Barthesu. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 153–175).
- Bourdieu, Pierre (1977): Questions de politique. *Actes de la recherche en sciences sociales*, september 1977, št. 16: 55-89.
- (1980): *Le sens pratique*. Pariz: Éditions de Minuit (v slovenskem prevodu Jelke Kernev Štrajn, *Praktični čut I in II*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2002).
- (1996): *Sur la télévision*. Pariz: Éditions Raisons d’agir (v slovenskem prevodu Agate Šega, *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina–Krt, 2001).

- (1998a): Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale. Pariz: Raisons d'agir.
- (1998b): L'essence du néolibéralisme. Cette utopie, en voie de réalisation, d'une exploitation sans limite. *Le Monde diplomatique*, marec 1998. Pariz (v prevodu Vlada Kotnika, Bistvo neoliberalizma. Ta uresničuje se utopija neomejene eksploatacije. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 299–304)
- (2001a): Contre-feux 2. Pour un mouvement social européen. Pariz: Raisons d'agir.
- (2001b): Science de la science et réflexivité (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, Znanost o znanosti in refleksivnost, 2003, tipkopis za knjigo). Pariz: Raisons d'agir.
- (2002): The Politics of Globalisation. *Open Democracy* (tudi spletni strani: www.opendemocracy.net). London (prvič objavljeno v *Le Monde*, 25. januarja 2002; v prevodu Vlada Kotnika, Politika globalizacije. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 304–307)
- Bourdieu, Pierre in Wacquant, Loïc (1996): An Invitation to Reflexive Sociology. Cambridge–Oxford: Polity Press (1. izdaja pri University of Chicago Press, Chicago, 1992).
- (1999): On the Cunning of Imperialist Reason. *Theory, Culture & Society*, letn.16, št.1, 1999: 41–58.
- (2000): Neoliberalni novorek: zabeležke o novi planetarni vulgati (prvič objavljeno v *Le Monde diplomatique*, št. 554, maj 2000; angleški prevod David Macey in Loïc Wacquant, Neoliberal Newspeak : Notes on the New Planetary Vulgate. *Radical Philosophy*, št. 108, 2001; v slovenskem prevodu Tine Kramberger v pričujoči številki *Družboslovnih razprav*, 2003).
- Canguilhem, Georges (1987): Kaj je znanstvena ideologija? (v prevodu Tomaža Erzarja). *Vestnik IMŠ*, št. 2: 9-16.
- Certeau, Michel de (1987): La Fable mystique, XVIe-XVIIe siècle (2. izdaja). Pariz: Gallimard–Tel.
- (1990): L'invention du quotidien. 1. Arts de faire, Pariz: Gallimard (XII. poglavje: Branje: divji lov, v slovenskem prevodu Taje Kramberger. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 142–152).
- Dedić, Jasminka (2003): Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Halbwachs, Maurice (1968): La mémoire collective. Pariz: PUF (v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, Kolektivni spomin. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001).
- Kramberger, Taja (2002): Inversion dans l'objectivation. Le mouvement régressif d'une culture provinciale faisant office de la culture nationale (I. del). *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 53–70.
- Kramberger, Taja, Mihelj, Sabina in Rotar, Braco (2002): Obravnavanje kulture v slovenskih medijih, sklepno poročilo CRP 2000-2002, 294 ff (Représentations de la culture dans les médias slovènes), Ljubljana, september 2002.
- Rotar, Drago B. (2002): Science de la science et réflexivité – recenzija knjige. *Monitor ISH*, letn. IV, št. 1-4, december 2002: 279–287.
- Roulet, Daniel de (2003): Faut élargir l'Europe ou le monde (med besedili za srečanje *Joining the club*, Colegium Budapest, 28. – 29. april 2003).
- Štrajn, Darko (2002): Refleksivna sociologija Pierra Bourdieuja (spremna beseda), v Pierre Bourdieu, *Praktični čut I in II* (v slovenskem prevodu Jelke Kernev Štrajn). Ljubljana: Studia humanitatis: 249–279.

- Wacquant, Loïc (2001a): Taking Bourdieu Into the Field (odlomki dialoga z Ivanom Deyanovom). *KX Magazine*, pomlad 2001. Sofija.
- (2001b): El pensamiento crítico come disolvente de la doxa. *Adef: Revista de Filosofía*. Buenos Aires, št. 26, 1. maj 2001: 129–134 (tekst je bil napisan kot odgovor na vprašanja, predložena s strani Argentinskega filozofskega združenja; angleški prevod Loïc Wacquant in James Ingram).
 - (2002a): The Sociological Life of Pierre Bourdieu. *International Sociology*, letn. 17, št. 4, december 2002: 549–556.
 - (2002b): An Inventive and Iconoclastic Scientist (tekst je bil objavljen neposredno po Bourdiejevi smrti in objavljen v različnih publikacijah v Ameriki; cf. po spletni strani <http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/>).
 - (2002): Penalizacija revščine in vzpon neoliberalizma (v slovenskem prevodu Tine Kramberger v pričujoči številki *Družboslovnih razprav*, 2003,po: The Penalisation of Poverty and the Rise of Neoliberalism. *European Journal of Criminal Policy and Research*, letn. 9, št. 4, december 2002: 410–412).
- Zorn, Jelka (2003): Politike izključevanja med nastajanjem slovenske državnosti. Raziskava o vsakdanjih izkušnjah ljudi, ki so bili leta 1992 izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Avtoričin naslov:

Taja Kramberger, asistentka za zgodovinsko antropologijo na
ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij
Elektronska pošta: taja.kramberger@guest.ames.si

*Rokopis prejet junija 2003, dokončna verzija za objavo pa avgusta 2003.
Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
izvirni znanstveni članek (s kvalitativno argumentacijo).*